

ТИПОЛОГІЯ ЛІТЕРАТУРНИХ НОРМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПЛОЩИНІ ФОРМУВАННЯ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-НЕФІЛОЛОГІВ

К. Я. Климова

Анотація. У статті доведено, що структура мовнокомунікативної професійної компетенції як системи вимог до знань з української мови студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів зумовлена як структурою мовної системи, так і типологією літературних мовних норм.

Ключові слова: типологія літературних норм сучасної української мови, складові мовнокомунікативної професійної компетенції майбутніх учителів.

Аннотация. В статье доказывается, что структура языковой коммуникативной профессиональной компетенции как системы требований к знаниям по украинскому языку студентов нефилологических специальностей педагогических университетов определена как структурой языковой системы, так и типологией литературных норм языка.

Ключевые слова: типология литературных норм современного украинского языка, составляющие языковой коммуникативной профессиональной компетенции.

Summary: The article proves that the structure of language and communicative professional competence, viewed as a system of requirements to knowledge of the Ukrainian language among non-philology students at pedagogical universities, is determined both by the structure of language system and the typology of literary language norms.

Key words: typology of literary norms of Modern Ukrainian, components of language and communicative competence of future teachers.

Формування у студентів педагогічних ВНЗ мовнокомунікативної професійної компетентності зумовлене актуальною потребою сучасного суспільства в компетентних учителях, що характеризуються не тільки високим рівнем теоретичної підготовки з фахових дисциплін, а й креативністю, мовленнєвою культурою, спроможністю реалізувати свій комунікативний задум у професійному дискурсі.

Окреслення теоретико-методологічних засад формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів нефілологічних факультетів педагогічних ВНЗ закономірно має лінгвістичний аспект. Аналіз мовознавчих джерел забезпечує наукові засади проектувальної діяльності, спрямованої на створення оптимальної методичної системи.

На нашу думку, слід виокремити з теоретичного матеріалу галузей сучасного мовознавства той, що викликає інтерес у дослідженні різних аспектів проблеми формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів. Це, безперечно, результати мовознавчих досліджень щодо типології мовних норм.

Мовні норми вивчаються багатьма лінгвістичними галузями. *Завдання* цієї статті — довести, що у лінгводидактичній площині формування мовнокомунікативної компетентності студентів знання літературних норм сучасної української мови є ґрунтом, на якому формуються уміння і навички професійного вербального спілкування майбутніх учителів-нефілологів.

Становлення літературних норм сучасної української мови відбувалося на ґрунті досліджень вітчизняного й зарубіжного мовознавства. Вагомим внеском у розвиток теорії мовної норми є праці українських учених: М. Сулими, М. Гладкого, О. Синявського, М. Пилинського, А. Москаленка, М. Жовтобрюха, С. Єрмоленко та ін.; чеських і словацьких лінгвістів (Б. Гавранек та ін.); датського вченого Л. Єльмслева; німецького мовознавця Е. Косеріу; російських — Л. Щерби, В. Виноградова, С. Ожегова, Л. Скворцова, Ю. Бельчикова, В. Кодухова та ін. Процес становлення норм сучасної

української літературної мови — тривалий і безперервний, чутливий до змін у розвитку суспільства, до тих глобальних динамічних зрушень, які відбуваються останнім часом у світі. З огляду на це, тим більше уваги слід приділити вивченню мовних норм як системної основи літературної мови, що забезпечує її існування за будь-яких зовнішніх та внутрішніх негативних впливів.

Поняття *мовна норма* і *норма літературної мови* так визначаються у лінгвістичній літературі: "Норма мовна — сукупність мов. засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови і суспільства. Норма мови — головна категорія культури мови, а сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови і суспільства. Норма мови — головна категорія культури мови, а також важливе поняття теорії мови. Розрізняють єдино можливі, обов'язкові норми мови, які відбивають характерні ознаки системи мови, і норми літературної мови" (С. Єрмоленко, К. Городенська, М. Кочерган [1, 2, 3, 4]); "Норма літературної мови — це сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, які закріплюються у процесі суспільної комунікації" (С. Шевчук [5, с. 6]).

Наведені визначення свідчать про те, що поняття літературної норми і загальномовної норми слід розмежовувати: зумовлені ці відмінності різницею між загальнонародною мовою та літературною мовою.

Спираючись на дослідження К. Городенської, О. Горошкіної, С. Єрмоленко, Л. Масенко, О. Тараненка, наведемо положення, які слід урахувати у процесі формування системи знань студентів з української мови:

- Літературна норма протиставляється діалектній і, на відміну від неї, засвоюється у процесі навчання не стихійно, а свідомо, за допомогою культивування правильних, зразкових мовних форм. Визначальна ознака літературної мовної норми — стабільність, дотримання усталених правил.

- Порушення літературних норм у мовленні студентів зумовлені такими чинниками, як: діалектний вплив, незнання явища паронімії, законів граматичної сполучуваності слів тощо.
- Літературна норма фіксується у словниках, довідниках. Окрім того, що народнорозмовні елементи, безумовно, збагачують нову літературну мову, тенденція до унормованості стала тією специфічною ознакою, яка дозволяє мовознавцям кодифікувати літературні норми мови: будувати чітку (хоча й відкриту для змін) систему загальноновизнаних, фіксованих у словниках та довідниках правил, сприятливих для формування мовнокомунікативної компетенції майбутніх учителів. Попри це, кодифікація мовних норм не передбачає спрощеності, однозначності й одновимірності.

Специфічною особливістю сучасної мовної ситуації в Україні є розширення нормативного простору. Визначаючи мову як норму, А. Білецький вважав порушення мовних норм ознаками життя мови: "Норма диктується вихованням і освітою, родиною, школою, інститутом, університетом, літературою, театром, кіно, радіо- та телепередачами й усіма засобами "масової комунікації. Однак норма не лишається незмінною, ... поступово змінюється у часі й просторі. На ґрунті старої норми утворюється нова, але стара до певної міри ще продовжує існувати. Отже, з усталених нових правил нагромаджуються винятки (А. Білецький вважав цю особливість живої мови відмітною у порівнянні зі штучно створеними, незмінними мовами — *К.К.*). Це означає, що мова живе, розвивається за своїми законами" [6, с. 16]. Сучасні тенденції до перегляду норм української літературної мови відображено в лінгвістичних періодичних виданнях.

Структура мовнокомунікативної професійної компетенції як системи вимог до знань з української мови студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів зумовлена як структурою мовної системи, так і типологією літературних мовних норм.

Отже, з'ясування типів літературних норм сучасної української мови допомагає визначити місце *правильності* і *чистоти* з-поміж інших комунікативних ознак, що характеризують культуру мовлення майбутніх учителів-нефілологів. Окреслимо найважливіше:

1. Типи літературної норми: орфоепічні норми усної форми спілкування (правильна вимова звуків і звукосполучень), акцентологічні норми (правильне наголошення слів). *Мовні рівні мовної системи:* фонологічний. *Складові мовнокомунікативної компетенції:* фонологічна та орфоепічна.

2. Типи літературної норми: лексичні і фразеологічні норми (правильне розуміння семантики слова чи фразеологізма). *Мовні рівні мовної системи:* лексико-семантичний. *Складові мовнокомунікативної компетенції:* лексична і фразеологічна.

3. Типи літературної норми: морфологічні норми (правильна словозміна повнозначних частин мови). *Мовні рівні мовної системи:* морфологічний. *Складові мовнокомунікативної компетенції:* граматична.

4. Типи літературної норми: синтаксичні норми (правильна побудова синтаксичних одиниць). *Мовні рівні мовної системи:* синтаксичний, текстовий. *Складові мовнокомунікативної компетенції:* граматична.

5. Типи літературної норми: стилістичні норми (правильне використання мовних засобів усіх рівнів відповідно до сфери і ситуації спілкування). *Мовні рівні мовної системи:* усі мовні рівні. *Складові мовнокомунікативної компетенції:* стилістична та дискурсивна.

6. Типи літературної норми: правописні норми писемної форми спілкування – орфографічні і пунктуаційні (правильне написання слів і постановка розділових знаків). *Мовні рівні мовної системи:* усі мовні рівні. *Складові мовнокомунікативної компетенції:* орфографічна і пунктуаційна.

Аналіз праць українських та зарубіжних педагогів, психологів, мовознавців та лінгводидактів (Д. Хаймз, А. Андреев, В. Антипова, В. Буряк, Н. Волкова, О. Горошкіна, І. Дроздова, Л. Мацько, В. Метаєва, С. Омельчук,

В. Орлов, Н. Остапенко, Е. Палихата, О. Селіванова, О. Семенов, Т. Симоненко та ін.) з проблем компетентностей і компетенцій дав змогу визначити поняття **мовнокомунікативна професійна компетенція майбутнього вчителя-нефілолога як сукупність заданих норм, вимог до освітньої підготовки фахівця, що включає:**

- 1) систематизовані знання про мову як найвище надбання цивілізації;
- 2) знання правил мовного спілкування;
- 3) знання норм сучасної української літературної мови, уміння і навички оптимального використання цих знань у професійному спілкуванні, спроможність до рефлексії, розвинуте "чуття мови";
- 4) уміння і навички правильної побудови зв'язних текстів, зумовлених потребами професійної комунікації;
- 5) уміння користуватися інформаційно-довідковими джерелами для українськомовного самонавчання і самовдосконалення.

Мовнокомунікативна професійна компетентність майбутнього вчителя-нефілолога є інтегрованою особистісною якістю, яка передбачає володіння мовнокомунікативною професійною компетенцією. Необхідним фактором формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутнього педагога є креативність.

Розглядаючи пропоновані вченими дефініції креативності у контексті процесу формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх педагогів-нефілологів, визначимо поняття креативності студентів педагогічних спеціальностей ВНЗ. Це інтегрована особистісна якість, що передбачає:

- 1) високий рівень професійно спрямованих знань (зокрема з української мови);
- 2) інформаційно-комунікаційну та естетичну культуру;
- 3) здатність бачити і точно формулювати суть педагогічної проблеми, пропонувати ефективний спосіб її вирішення, прогнозувати результати, оперативно й оригінально реалізувати задум;

4) досконале володіння засобами української літературної мови у процесі творчої професійно-комунікативної діяльності;

5) відчуття емоційної насолоди від творчої суспільно корисної діяльності, б) рефлексію як критичне ставлення до свого рівня професійної мовнокомунікативної компетентності і стимул до подальшого самовдосконалення. Рефлексію вважають однією з умов професійної творчої самореалізації майбутнього педагога, оскільки критичне ставлення до свого рівня мовнокомунікативної компетентності стимулює процес мовного самонавчання й самовдосконалення.

Загальні риси, притаманні креативній мовнокомунікативній особистості, повною мірою формуються у майбутніх фахівців сфери освіти протягом навчання у ВНЗ.

На ґрунті теоретичних знань про літературні норми сучасної української мови у майбутніх учителів-нефілологів формуються уміння і навички професійної вербальної комунікації, правильність і чистота мовлення.

Сказане вище дозволяє зробити *висновок* про те, що дослідження типології мовних норм допомагає з'ясувати їх роль у формуванні мовнокомунікативної професійної компетентності майбутнього вчителя-нефілолога. *Перспективи* подальшого дослідження окресленої у статті проблеми видаються цілком очевидними.

Література

1. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русановський В.М.(співголова), Тараненко О.О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. — [3-е изд., випр. і доп. — К. : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. — 824с.
2. Чанышева Г. Г., Габдулхаков В. Ф. Двуязычие в российской образовательной практике // Педагогика. — 2007. — № 5. — С. 42—47.

3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. — [2-ге видання, виправлене і доповнене — К. : Видавничий центр "Академія", 2006. — 464 с. (Альма-матер).
4. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. — 5-те вид., стер. — К. : Знання, 2006. — 307 с.
5. Шевчук С. Українське ділове мовлення / С. В. Шевчук. — К.: Літера, 2000. — 480 с.
6. Білецький А. О. Про мову і мовознавство : навч. посібник [для студентів філолог. спец. вищ. навч. Закладів] / Андрій Олександрович Білецький. — К. : "АртЕк", 1996. — 224 с.